

Գ.-Ա. ՕԼԻՎԻԵԻ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՒՐՃԱՅԻ ՄԱՍԻՆ
(XVIII դ. վերջին քառորդ)

XVIII դ. վերջին քառորդի Արևելքի պատմության վերաբերյալ եվրոպական աղբյուրներից է ֆրանսիացի բնագետ, ճանապարհորդ և դիվանագիտական ներկայացուցիչ Գ.-Ա. Օլիվիեի ուղեգրությունը:

Բնագետ-միջատաբան Գի (Գիյոմ)-Անտուան Օլիվիեն ծնվել է 1756 թ. հունվարի 19-ին, Տուլոնի մերձակա Արկ բնակավայրում³¹: 1792 թ. նա հատուկ առաքելությամբ Ֆրանսիական Հանրապետության ժամանակավոր Գործադիր խորհրդի կողմից ուղարկվում է Իրանի շահի մոտ: Ուղևորության ընթացքում նա լինում է Փոքր Ասիայում, Եգիպտոսում, Պարսկաստանում և ապա վերադառնում է Ֆրանսիա 1798 թ. դեկտեմբերին³²:

Այս ուղևորության մասին իր գրառումներն ու նկարագրություններն ամփոփված են Օլիվիեի վերոհիշյալ ուղեգրության մեջ: Օլիվիեի ուղեգրությունը՝ “Voyage dans l’Empire Othoman, l’Egypte et la Perse, Fait par ordre du Gouvernement, pendant les six premières années de la République” վերնագրով ունեցել է երկու հրատարակություն՝ երեք և վեց հատորով³³: Ուղեգրության վեցհատորյա հրատարակության I և II հատորներ-

³¹ La Grande Encyclopedic inventaire raisonne des sciences, des lettres et des arts, tome vingt-sinquieme, p. 353, Dictionnaire des sciences médicales. Biographie medicale. Tome sixieme, Paris, MDCCCXXIV(1824), p. 337. Օլիվիեի մասին մանրամասն տե՛ս Sylvestre, Notice sur G.-A. Olivier, Paris, 1815.

³² Օլիվիեն 1800 թ. դառնում է Ալֆրդի Անանարուժական դպրոցի պրոֆեսոր: Նա թողել է նաև մի շարք այլ աշխատություններ. Entomologie ou Histoire naturelle des insectes coleopteres (Paris, 1789-1809, 6 vol.), Dictionnaire d’histoire naturelle des insectes, papillons, crustaccs, etc. (Paris, 1789, 7 vol. et demi in-4, et 2 vol. de planches; les t. II à VI sont d’Olivier). Տե՛ս Grande Encyclopédie, p. 353; Dictionnaire Général de Biographie et D’histoire ets., par m. m. Ch. Dezobry, Th. Bachelet, Paris, 1876, t 2, p. 3108.

³³ Ուղեգրության վեցհատորյա հրատարակությունից (հ. I-II-1801, հ. III-IV-1804թ. և հ. V-VI-1807թ.) մեկ օրինակ պահվում է Հայաստանի Ազգային Գրադարանում:

րը նվիրված են Օսմանյան կայսրության նկարագրությանը, III հատորը՝ Եգիպտոսի, IV-ը՝ Սիրիայի, V և VI-ը՝ Պարսկաստանի նկարագրությանը: Օլիվիեի ուղեգրությունը թարգմանվել ու հրատարակվել է նաև գերմաներեն³⁴: Նրա ուղեգրությունից որոշ հատվածներ թարգմանաբար հրատարակվել են XIX դարասկզբի ռուսական ու անգլիական մամուլում³⁵:

Իր ուղեգրության մեջ Օլիվիեն հղումներ կամ մեջբերումներ է կատարել ինչպես իրեն նախորդած ճանապարհորդներից (Ֆ. Վոլնեյ, Պ. դը Տուրնեֆոր, Մ.-Գ. Շուազել-Գուֆիե, Ռ. Պոկոկ, Պ. դելլա Վալե, Զ. Մոնդրել, Ֆ. Դասելքիստ, Կ. Նիբուր, Ժ.-Բ. Տավերնիե, Ժ. Շարդեն, Կ. դե Բրույն, Ջ. Դանվեյ, Մ. Ֆոստեր, Լ.-Ֆ. Ֆերիեր-Սովրեֆ և այլք), այնպես էլ անտիկ հեղինակներից (Պլինիոս, Զերոդոտոս, Արիստոտել, Ստրաբոն, Դիոդորոս Ափսիլիացի, Պտղոմեոս, Արիանոս): Իրենց հերթին ավելի ուշ շրջանի ճանապարհորդները (Պ.-Ա. Ժորեր, Ս. Դյուպրե, Գ. Դրուվիլ, Է. Ռեկլյու) օգտվել են Օլիվիեի ուղեգրությունից: Այդ ճանապարհորդներից Դյուպրեն, գնահատելով Օլիվիեի ուղեգրությունը, գրում է, որ «Օլիվիեի նշանավոր աշխատությունն, ի միջի այլոց, կարող է դիտվել որպես Շարդենի «ճանապարհորդության» շարունակություն և լրացում»³⁶:

Օլիվիեի ուղեգրությունը պարունակում է տարաբնույթ և արժեքավոր տեղեկություններ վերոհիշյալ երկրների, այդ թվում և Դայաստանի մասին, որոնց մի մասը, սակայն, ոչ միշտ է հաստատվում այլ աղբյուրներով: Ուստի Օլիվիեի հաղորդած տվյալները պետք է օգտագործել մեծ զգուշությամբ:

Իր ուղեգրության IV հատորում Օլիվիեն բավականին ընդարձակ խոսում է Ուրֆայի մասին: Նա գրում է. «Վանտոզի 12-ին (1796 թ. մարտի 3-ին - Ա.Մ.) մենք քայլեցինք 11 ժամ և հասանք Ուրֆա... Մենք քաղաք իջանք մի շատ վատ ճանապարհով՝ սալարկված, հաճախ

³⁴ Olivier G.-A., *Reise durch das Tuerkische Reich*. Weimar, 1802-1805, 2 Teile.

³⁵ Տե՛ս "Журнал новейших путешествий", СПб., 1809, N 1, с. 1-29; N 2, с. 189-208; N 3, с. 242-288, "Вестник Европы", Москва, 1807, N 16; 1808, N 10, N 11, N 15. The Edinburgh Review, vol. 1, Edinburgh, 1814, p. 44-61.

³⁶ St' u Dupré A., *Voyage en Perse*, t. 1, Paris, 1819, p. I.

փորված ժայռի մեջ: Այս ճանապարհը թվում էր անհամեմատ լավ, քան այս կողմերի թուրքական մյուս ճանապարհները: Ուրֆան, նախկինում հայտնի Եդեսիա և Կալիրոն անուններով, զգալի տարածք է զբաղեցնում և կարող է ունենալ 30-40000 հոգի բնակիչ: Այն կառուցված է երկու բլուրների լանջերին և շրջապատված է վատ պահպանված պարսպով: Երկու բլուրների միջև կա մի հովիտ, որտեղից սկիզբ է առնում մի շատ հորդառատ վտակ, որը ջուր է մատակարարում բնակիչներին, իսկ հետո ոռոգում մեծ քանակությամբ պարտեզներ: Վտակից մի փոքր ներքև կառուցված է մի քառակուսի ջրավազան՝ մոտ հարյուր քայլ երկարությամբ, որի մեջ կարելի է տեսնել շատ ծկներ: Նրանց թիվն այդքան մեծացել է այն պատճառով, որ համոզված են, թե դրանք սուրբ են և եթե մեկը համարձակվի դրանք ուտել կամ նույնիսկ անցնան ցավ պատճառել, կմահանա: Այդ ջրավազանի ափին կան թխվածքավաճառներ, որոնք վաճառում էին թխվածքներ աստվածապաշտ և զվարճասեր մարդկանց, որոնք ցանկանում էին հյուրասիրել ծկներին և հաճույք էին ստանում՝ տեսնելով ինչպես են ծկները լողում բոլոր կողմերից, խոնվում մի տեղ, բախվում իրար, շրջվում՝ որսալու համար նետված փշրանքները: Պետք է հիմալ այն նախապաշարմունքով, որը ստեղծվել է ի մեծ գովեստ այն արարողի և նրանց, ովքեր այն պահպանում են, որովհետև այդ ծկներն այնքան բազմաթիվ են այդ սահմանափակ տարածքի համար, իրենցից ներկայացնում են մի շատ գեղեցիկ տեսարան, որն էլ այդ վայրը դարձնում է քաղաքի ամենամարդաշատ վայրը: Ավագանը մի կողմից ողողում է մզկիթի պատերը և այդ կողմում ստվերի մեջ է մնում, իսկ մյուս կողմից ողողում է շատ գեղեցիկ սոսիների պուրակը:

Ուրֆայի տները բավական ամուր կառուցված են շինաքարից կամ ավազաքարից, քիչ բարձր են և վերջանում են պատշգամբով: Փողոցներն իրենց մեջտեղում ունեն ջրհորդան՝ երկու-երեք ոտք լայնությամբ, որտեղ անձրևաջրերն ու կեղտաջրերն են լցվում. մի բան, որը թույլ է տալիս երկու կողմերում ունենալ քայլելու համար հարմար մայթեր:

Այս քաղաքում կարելի է տեսնել, ինչպես և Թուրքիայի այլ քաղաքներում, մեծ քանակությամբ մզկիթներ, որքան եկեղեցիներ չկան

եվրոպայի [կաթոլիկ] քաղաքներում: Բոլորի կողքին կան ավելի կամ պակաս գեղեցիկ միմարներ, ավելի կամ պակաս ընդարձակ՝ կախված մզկիթի եկամուտներից: Հայերը քաղաքում ունեն մի եկեղեցի, որի մոտ բնակվում է այդ համայնքի եպիսկոպոսը. նրանք քաղաքից դուրս ունեն մի իջևանատուն, որտեղ և հարմարորեն մեզ տեղավորեց մեր ջորեպանը: Կան նաև բազմաթիվ կամարածև շուկաներ, բավական լավ կառույցներ՝ նախատեսված մի մասը կտորեղենի վաճառականների, մյուս մասը՝ ոսկերիչների և այլ արհեստավորների համար:

Քաղաքը բնակեցված է արաբներով, քրդերով, թուրքերով, հայերով և հրեաներով: Առաջին երեքը՝ կրոնով մահմեդական, կազմում են բնակչության 3/4-ը: Հրեաներն աղքատ են և քչաթիվ: Հայերը, որքան էլ ճնշված, բավականին հարուստ են, որովհետև առևտուրը, որ նրանք անում են Հալեպի, Դիարբեքիի և Մոսուլի հետ, նրանց թույլ է տալիս վերականգնել այն կորուստները, որ պատճառում են նրանց իշխանության ներկայացուցիչները:

Ուրֆան միայն պահեստային քաղաք չէ. այն մատակարարում է ցորեն, գարի, բանջարեղեն, լոբի, սիսեռ, բակլա, որոշ բամբակե գործվածքներ, որոնք տեղում էլ [իր ծոցում] արտադրվում են, որոշ ոսկերչական արտադրանք, զարդեղեն, որոնք պատրաստում են տեղացի արհեստավորները: Այստեղ արտադրում են շատ գեղեցիկ մարոկեն (սաֆյան, այծակաշի - Ա.Մ.), որն անցնում է Հալեպ ու Դիարբեքի, որպեսզի այնուհետև տարածվի Աիրիա և Փոքր Ասիա:

Քաղաքի շրջակայքում երևում են շատ քիչ խաղողի վազեր: Հրեաներն ու հայերը իրենց համար պատրաստում են սպիտակ ու կարմիր գինիներ, որոնք համեղ կլինեին, եթե դրանց մեջ չգցեին սոճու կոներ, որոնք դրանց տալիս են խեժահամ՝ շատ տհաճ այն մարդկանց համար, ովքեր սովոր չեն:

...Ամրոցը, որը կառուցված էր մի կրային ժայռի կատարին, շարժեց մեր հետաքրքրությունը: Մենք այնտեղ բարձրացանք մի շատ թեք ճանապարհով, որը որոշ տեղերում փորված էր ժայռի մեջ: Տեղ հասնելով՝ մենք նկատեցինք միայն ավերակներ, փլուզված կամարներ, կիսավեր պարիսպներ՝ ամեն ռոպե պատրաստ փլվելու. հիմքը նստվածք էր տվել, մի խոսքով՝ ամբողջական ոչինչ չկար, եթե չհաշ-

վենք այն սրահը, որը նախատեսված էր ամրոցը հսկող ենիչերիների համար: Քաղաքի կողմից պարիսպների մոտ բարձրանում էր մի պատ, որի յուրաքանչյուր ծայրն իր վրա պահում էր կորնթական ոճի մի շատ մեծ սյուն, որի խոյակը վնասվել էր, բայց հիմքը, բավական լավ կառուցված, պահպանվել էր: Պտտելով այդ յուրատեսակ կառույցի շուրջ և շրջապատող ավերակներում՝ մենք եզրակացրեցինք, որ այն ունեցել է ուղղանկյուն հիմք և որը պահվում էր կամարների վրա. այն ուներ մի դուռ և մեծ ճակատների վրա երկու լուսամուտ: Այդ սյուներից մեկի վրա, թվում է, թե եղել է հիշատակություն. մի բան, որ մենք եզրակացրեցինք օրինաչափ փորվածքից, որն այն ներկայացնում էր իր բարձրության 1/4-ի վրա և արաբական մի քանի շատ վատ պահպանված տառերից, որոնց հետքերը կարելի է տեսնել շրջանակների վրա, նույնիսկ սյուների քարերի վրա:

Մի քանի քայլ այս կառույցից, որը մենք ենթադրեցինք, թե եղել է գերեզման, երևում էին երկու հսկա սյուներ, որոնք իրենց վրա պահել էին այնպիսի կառույցի սյունասրահ, որը մեզ թվում է ժամանակակից նախորդ կառույցի (այսինքն՝ սյուների - Ա. Մ.), բայց հիմնվեր փլուզված:

Պատերը, որով այս ամրոցը շրջապատված է, բավական բարձր են, չնայած գտնվում են թեք ժայռերի վրա. դրանք կառուցված էին արաբների կողմից՝ դատելով այդ լեզվով եղած արձանագրություններից, որոնք դրանց վրա փակցված են, բայց որոնք, մեզ թվում է, հարդարանքն են ավելի հին պատերի և որը կարելի է տեսնել այն մասերում, որտեղ արաբական պատերը փլվել են...»³⁷: Այնուհետև Օլիվիեն ավելի մանրամասն խոսում է ամրոցի, ստորգետնյա կառույցների մասին, ինչպես նաև պատմական մի էքսկուրս է կատարում՝ Ուրֆա-Եդեսիայի պատմական անցյալը ներկայացնելով:

Ուրֆայի մասին որոշ տվյալներ է հաղորդում նաև Ֆերիեր-Աով-բեֆը. «Ուրֆան մահմեդականների կողմից շատ հարգված մի մեծ քաղաք է, նրանք կարծում են, որ Աբրահամն այնտեղ երկար ժամանակ բնակվել է. նրա գլխավոր ձգկիթը նվիրված է այս նահապետին: Քրիս-

³⁷ Olivier G.-A., Voyage, t. 4, p. 217-224.

տոնյաները ևս այնտեղ ունեն բազմաթիվ եկեղեցիներ, որտեղ նրանք պատվում են տարբեր սրբերի շիրիմներ: ...Այս քաղաքի առևտուրը կայանում է ամենաբարձր որակի ղեղին մարոկենով. նրա դիրքը՝ Եփրատից երկու օրվա ճանապարհի վրա, նրա համար մեծ շրջանառություն է ապահովում, և հաջորդաբար բազմաթիվ քարավաններ են այնտեղ գալիս Հալեպից, Դիարբեքից, Մոսուլից»³⁸:

Վերին Միջագետքի վաճառականության և հաղորդակցության կենտրոն ու գլխավոր հանգույց Ուրֆա քաղաքի հարավային կողմը կես-լեռնային է, կես-դաշտային, արևմտյան կողմը լեռնային է մինչև Արուճի դաշտը, հյուսիսը՝ դաշտային է և ծածկված այգիներով, արևելքը նույնպես դաշտային է³⁹: Ուրֆայի՝ բավական ամուր կառուցված տների համար ճերմակ և ընտիր շինաքարը բերվում էր քաղաքի հարավ-արևմուտքում գտնվող քարհանքերից⁴⁰: Սակայն, չնայած իր հարմարավետ դիրքին ու սքանչելի օդին, Ուրֆան, ինչպես բոլոր արևելյան քաղաքները, զրկված էր առողջապահական պայմաններից: Ուրֆայի զույգ լճակների ջրերը, գետակներ ձևացնելով, հոսում էին քաղաքի միջով և գնում-ռոռոգում շրջակա դաշտերի այգիներն ու բանջարանոցները⁴¹: Թերևս այս գետակներն են, որ Օլիվիեն համարել է ջրհորդաններ՝ երկու-երեք ոտք լայնությամբ, որտեղ անձրևաջրերն ու կեղտաջրերն են լցվում:

Օլիվիեի նկարագրած ջրավազանը Ուրֆայի հայտնի Հայր Աբրահամի (Խալիլ Իբրահիմ)⁴² լճակն է, որն առատ էր ձկներով: Լիճն այնքան ձկնառատ էր, որ ջրի մեջ նետված կերի շուրջ անմիջապես մի մեծ զանգված էր գոյանում՝ նետված կերը հափշտակելու համար: Դարեր ի վեր այդ ձկները սուրբ են նկատվել և արգելվել է դրանց որ-

³⁸ Ferrières-Sauveboeuf L.-F., Mémoires historiques, politiques et géographiques des voyages du comte de Ferrières-Sauveboeuf, fait en Turquie, en Perse et en Arabie, depuis 1782 jusqu'en 1789, t. 2, Maestricht, 1790, p. 171-172.

³⁹ Սահակեան Ա., Դիցազնական Ուրֆան եւ իր հայրողիները, Պէյրուք, 1955, էջ 590:

⁴⁰ Նույն տեղում, էջ 592, նաև Եր. Հոգ., Տեղեկագիր Եդեսիոյ եւ վիճակաց նորին, «Արաքս», Գիրք Բ, ՍՊԲ, 1889, էջ 20:

⁴¹ Սահակեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 591, 593:

⁴² Ինժինեան Ղ., Աշխարհագրութիւն, Մասն Ա, հ. Ա., էջ 332:

սալ⁴³: Հետաքրքրական է, որ Օլիվիեն չի հիշատակում երկրորդ լճի՝ Այն Ջլխայի գոյությունը: Շնորհալին իր նշանավոր «Ողբ Եղեսիոյ» պոեմում ևս մեկն է հիշատակում. «Ծովն ի միջի իմ ծածանէր, քաղցրիկ օդովն ծիծաղէր...»⁴⁴: Ի տարբերություն նրանց՝ արդեն Ղ. Ինճիճյանը խոսում է երկու լճերի մասին⁴⁵:

Օլիվիեի նկարագրած բերդն Ուրֆայի Մանյակի (կամ Մանեկա բերդ, Մանճըլը) բերդն է⁴⁶, որը կառուցված էր քաղաքի հարավային կողմում, մի բարձր ապառաժի վրա: Օլիվիեի այցելության ժամանակ բերդում ոչ մի ամբողջական շինություն չկար՝ չհաշված ամրոցը հսկող ենիչերիների համար կառուցված սրահը: Մոտ մեկ տասնամյակ անց Ղ. Ինճիճյանը գրում է, որ բերդում կան բերդակալներ և մոտ 60 տուն տաճիկ և մի մեծաշեն մզկիթ, որը նախկինում հայոց Սբ. Սարգիս եկեղեցին էր⁴⁷:

Ըստ Ղ. Ինճիճյանի՝ Ուրֆայի բնակչության թիվը 12 հազար տուն էր, որոնցից հայ էին 2000 տունը: Օլիվիեն գտնում է, որ քաղաքի բնակչության թիվը կարող է լինել 30-40000 հոգի՝ կազմված արաբներից, քրդերից, թուրքերից, հայերից և հրեաներից: Առաջին երեքը, ըստ նրա, կազմում էին բնակչության 3/4-ը: Ուրֆայի ամբողջ բնակչության վերաբերյալ Ղ. Ինճիճյանի տվյալը փոքր-ինչ չափազանցված է թվում, իրականությանն ավելի մոտ է երևում հայ բնակչության թվաքանակը: Այսպիսով՝ հենվելով Օլիվիեի բերած տվյալների վրա՝ Ուրֆայի մահմեդական բնակչության թիվը հաշվում ենք 22500-30000 հոգի, մնացյալ 7500-10000 հոգին կազմում էին հայերը, ասորիները, հրեաները: Վերջին երեքի մեջ բացարձակ թվային գերակշռություն ունեին հայերը:

⁴³ Սահակեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 592-593, Հիսայեան Յ., Եղեսիա, Պէյրուք, 1962, էջ 45:

⁴⁴ Տե՛ս Ներսես Շնորհալի, Երգեր, Եղեսիայի ողբը, Ե., 1982, էջ 96:

⁴⁵ Ինճիճեան Ղ., Աշխարհագրութիւն, Մասն Ա, հ. Ա, էջ 332:

⁴⁶ Ամենայն հավանականությամբ բերդն իր անունը ստացել է իշխան «Մանեակ Սամուսատայ»-ի անունից, որը «ԺԱ. դարուն կը գրավէ Ուռհան (Եղեսիա)»: Տե՛ս Հիսայեան Յ., Եղեսիա, էջ 76:

⁴⁷ Ինճիճեան Ղ., Աշխարհագրութիւն, Մասն Ա, հ. Ա, էջ 331:

Առանձին վերցրած՝ հայերի թիվը գերակշռում էր մաև վերոհիշյալ մահմեդական ժողովուրդներից յուրաքանչյուրին⁴⁸:

Այսպիսով, XVIII դարավերջին և XIX դարասկզբին Ուրֆայում հայ բնակչության թիվը կազմում էր մոտ 8-10000 հոգի: Քաղաքի հայոց առաջնորդանիստ եկեղեցին էր Սբ. Աստվածածինը, որի մոտ, ըստ Օլիվիեի, բնակվում էր հայոց եպիսկոպոսը⁴⁹: Ասորիները ևս ունեին մի եկեղեցի՝ Սբ. Պետրոս (կամ Աբ. Պողոս-Պետրոս) անունով: Քաղաքի բազմաթիվ մզկիթներից մի քանիսը մախկինում եկեղեցիներ էին: Ֆերիեր-Սովբեֆի այն վկայությունը, թե Ուրֆայում քրիստոնյաներն ունեն բազմաթիվ եկեղեցիներ, ըստ երևույթին, չպետք է հասկանալ բուն քաղաքում, քանզի, իրոք, Ուրֆայի շրջակայքն հարուստ էր վանքերով, եկեղեցիներով և սրբավայր-աղոթատեղիներով⁵⁰:

АРМАН МАЛОЯН

Арм. Гос. Педагогический Университет

СВЕДЕНИЯ Г.-А. ОЛИВЬЕ О ГОРОДЕ УРФА
(последняя четверть XVIII века)

Р Е З Ю М Е

Одним из главных европейских источников по истории Востока последней четверти XVIII века являются путевые записи французского натуралиста, путешественника и дипломата Г.-А. Оливье. В 4-ом томе своих сочинений Г.-А. Оливье подробно рассказывает о городе Урфа. Он пишет, что Урфа занимала значительную территорию с населением приблизительно в 30-40 тыс. человек. Город был населен арабами, курдами, турками, армянами и евреями.

Согласно данным Оливье число мусульман Урфы составляло 22500-30000 человек, остальные 7500-10000 - были

⁴⁸ ըստ Սեն-Մարտենի՝ «Ուրֆայի բնակչության ամենամեծ մասը դեռևս բաղկացած է հայերից»: Տե՛ս Saint-Martin, Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie, t. 1, Paris, 1818, p. 158.

⁴⁹ 1791-1831 թթ. Ուրֆայի հայոց առաջնորդն էր Պենկլի Դավիանենս եպիսկոպոսը: Տե՛ս Սահակեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 267-268:

⁵⁰ Տե՛ս Ինժիճեան Ղ., Աշխարհագրութիւն, Սասն Ա, հ. Ա, էջ 334-336, Գիսայեան Յ., Եդեսիա, էջ 42-48, Սահակեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 130-131, 302-304, «Արաքս», Գիրք Բ, ՍՊԲ, 1889, էջ 20:

армяне, ассирийцы, евреи. Среди всех общин армяне являлись самой многочисленной. В конце XVIII - начале XIX вв. число армян в Урфе составляло от 8 до 10 тыс. человек.

Резиденцией епископа армянской общины была церковь Св. Богородицы, около которой, по свидетельству Оливье, и проживал Армянский епископ.